

ABÁDI NAGY ZOLTÁN

Az „igazi” angol beteg

Kubassek János: *A Szahara bűvöletében*

Az „Angol beteg” igaz története – Almásy László hiteles életrajza

Panoráma, Budapest, 2016. 463 oldal

Az Almásy-monográfia hiteles, mondja az alcíme. Hozzátehetjük, hogy többszörösen is az. Mi teszi hitelessé Kubassek János könyvét, az „angol beteg” igaz történetét? Elsősorban a tudományos dokumentálás igényének szigorú betartása az Almásy-történet kutatásában és könyvbeli prezentációjában egyaránt.

A Srí Lanka-i születésű kanadai író, Michael Ondaatje (ejtése: májkl ondedzsi) *Angol beteg* című, Booker- és McConnell-díjas, 1992-es regényének lezuhant és összeégett (a beduinok által megmentett) pilótájáról az derül ki, hogy nem angol, hanem magyar. Ondaatje műve bátran és hatásosan keveri a fikciót az igazi Almásy életrajzának számos vonatkozásával, hiszen például – tudjuk meg Kubassek János könyvéből – Almásy László igen veszélyes (olykor titkos)¹ küldetéseket teljesített a II. világháború idején, de már az I. világháborúban szolgált pilótaként is az olasz fronton; előtte az orosz fronton hajtott végre életveszélyes akciókat osztagával, kézitusákban is részt vett (60–64). A repülés pedig angliai iskolaévei óta a szenvedélye volt. Ám a repülőszerencsétlenség következtében összeégett és egy Firenzétől északra eső toszkán villában a kanadai Hana nővér által ápolt, az igazi Almásy életének valós elemeit is bőven befoglaló regénybeli Almásy-figura – fikció.² Aminthogy Katharine életrajzi megfeleltethetősége ellenére, a szerelmi szál is fikció.

Amire fokozatosan fény derül a regényben, és kétségkívül megfelel az életrajzi Almásynak: az „összeégett sivatagi angol” nem más, mint a magyar „gróf” Almásy

¹Egy ízben több száz brit üldözött kijátszva, hajmeresztően kalandos és életveszélyes akcióban juttatott el két német hírszerző tisztet a Szaharán keresztül a Nílus völgyébe, Rommel tábornok és Canaris admirális parancsát végrehajtva. Ez volt a Salam-akció (251–275).

²Bár az összeégett pilóta alakját – amint erre Kubassek János is felhívja a figyelmet – alighanem Almásy *Rommel seregénél Líbiában* című könyvének „A lovagiasság” című fejezete ihlette. Vagyis egy lelőtt bombázó súlyos égési sebeket szenvedett, kanadai születésű pilótája, akinek Almásy egy hétig – a pilóta haláláig – tolmácsolt a német légierő kórházában.

László,³ a Szahara-kutató, „a Homok Atyja” (a beduinok adták neki ezt a nevet), a Líbiai-sivatag feltérképezője, az „elveszett oázis” (a rejtélyes Zarzura) megtalálója; aki őskori sziklarajzokat és sziklafestményeket fedezett fel a Gilf Kebir térség sziklabarlangjaiban és az Unweinat-hegységben, 1932-es, illetve 1933-as expedíciója során; aki rábukkant a török hódoltság idején elhurcolt magyarok leszármazottaira, az egyiptomi és szudáni magyarábokra.

Világhírű földrajztudós és térképész volt tehát, akit a II. világháború szövetségi konstellációja vezényelt szakértőként (sivatagi tanácsadóként) Rommel tábornok mellé az észak-afrikai hadművelet idején, hogy aztán ezért itthon, főképpen pedig a *Rommel seregénél Líbiában* című könyvért, 1946-ban Népbírószág elé állítsák, anélkül hogy vádlói egyáltalán belenéztek volna a könyvbe (302). (Ezt megelőzően többször letartóztatták a szovjetek, illetve a magyar hatóságok, minthogy voltak, akik – lakásának megszerzése szándékával – sorozatosan feljelentették.) Annak ellenére kellett Népbírószág elé állnia, hogy térképészeti szakértőként, sofőrként és pilótaként szolgált Rommel mellett – igaz, baráti kapcsolat alakult ki a két ember között, Almásy századosi rangot kapott, és harci cselekményekben is részt vett, kétszer is vaskereszttel tüntették ki –, de soha nem lépett be a német hadseregbe, és soha nem volt náci (297–299). Sőt, budapesti lakásán üldözött zsidókat mentett, mert a német katonai egyenruhás Almásy otthonában a nyilasok nem mertek razziát tartani. Mindezek már jóval *Az angol beteg* időkeretein túli események, az igazi Almásy portréjának teljességéhez viszont elengedhetetlenül hozzátartoznak. Amint az is – ezt dicséretes érzékenységgel tálalja Ondaatje regénye, és impozáns alapossággal tárja elénk Kubassek monográfiája –, hogy Almásy László hihetetlenül széles és mély műveltségű ember volt, amellet hat világnyelven és az összes arab nyelven beszélt.

Ki volt tulajdonképpen az igazi „angol beteg”? *A Szahara bűvöletében* többször megkísérli a sokarcú jelenség összefoglalását; például a monográfia vége felé, korántsem a teljesség igényével: „A bátor katona, nagyszerű autóversenyző, a vakmerő pilóta, a segítőképző cserkész, a szenvedélyes vadász,⁴ a leleményes üzletember, a rátermett expedícióvezető, a megszállott kutató, a sikeres földrajzi felfedező, a kitűnő térképész, az eredményes régész, a furfangos felderítő, a jó tollú író, a megkínzott fogoly, a Népbírószág vádlottja és a salzburgi Wehrle-szanatórium magyar betege... Mind-mind ugyanaz az ember, mind-mind Almásy László!” – „aki legalább egy tucat életet élt” (351), és a 20. század „legeredményesebb magyar földrajzi felfedezője” volt (353).

³ A monográfiából az is kiderül, miért szólította mindenki „gróf”-nak, holott – ősnemesi származása ellenére, valamint annak ellenére, hogy a 17. századtól kezdve a család történetében többen megkapták a grófi címet – nem volt az. Azt is megtudjuk, hogyan viszonyult ő ehhez a kérdéshez (334–335).

⁴ Egy ízben Széchenyi Zsigmonddal vett részt közös vadászexpedíción (1935-ben).

Életének eseményessége, fordulatossága, Rommel melletti szolgálata, és az, amilyen ügyesen mozgott a kémekkel és kémelhárítókkal behálózott Afrikában, Olaszországban és bárhol a világban – sok feltételezésre, híresztelésre adott okot. Többen írtak már az igazi Almásyról – főleg a kilenc Oscar-díjat elnyert 1996-os filmváltozat világsikere után (ha Ondaatje szóba kerül a monográfiában, Kubassek is a filmhez viszonyít, nem a regényhez). Ám még a könyvnyi terjedelmű munkák is⁵ továbbvisznek tisztázatlanságokat: „Almásy legendás alakja körül ma is úgy terjeng a sok féligazság és valótlanság, ahogy egy szomjas, vak teve kóborol a kiszáradt sivatagban, hasztalanul keresve ivóvizet” (13). Az interneten pedig tízezerrel keríngenek róla az ellenőrizhetetlen adatok, folytatja Kubassek: „Rengeteg vélelmézést, alaptalan feltételezést és nagyon sok téves állítást olvashatunk róla” (435).

Ilyen körülmények között érthető, milyen nagy szükség van a tudományos igényű kutatásra, a megbízható eredményekkel szolgáló, hiteles feldolgozásra. Kubassek János kettős haladással követi Almásy életútját. Egyfelől kronologikusan: a borostyánkői gyermekkortól (a burgenlandi Borostyánkőn született 1895-ben) a kőszegi, grazi, eastborne-i diákévektől, az első világháború poklától és a cserkészettől meg az V. Károly visszatérési kísérletében játszott szerepétől⁶ a saharai felfedezőutakon át („Az első autót a Nílus mentén”, „Autóval Afrikán keresztül”, a szíriai légi baleset, „Érdtől a Korsók-hegyéig”, „Zarzura – az elveszett oázis felfedezése”, „A Gilf Kebír rejtelméi”, „Sziklafestmények az Uweinát-hegységben”, „Rommel katonája – titkos küldetésben a Líbiai-sivatagban”) az ostromlott Budapestig, a Népbíróóságig (Germanus Gyula tanúvallomása mentette meg), a menekülésig (Rómába menekült), a salzburgi szanatóriumig, ott bekövetkezett haláláig (1951). Másfelől, miközben a könyv Almásy életének időrendje szerint halad, szerzője a kronologikus fejezeteken belül és azokon átívelően, idősíkkéveréses technikával szövögeti az életpálya tematikus fonalait.

A Szahara bűvöletében hitelességét nemcsak a tudományos apparátus szavatolja, hanem a több évtizedes kutatómunka, mely a prezentált tudományos eredmény mögött van: a kutatás komolysága. Nehezen megszervezhető, nehezen finanszírozható ausztriai, németországi, egyiptomi, nagy-britanniai levéltári kutatások sora áll az eredmények mögött. Kubassek János élt az „oral history” lehetőségével is: aligha létezik potenciális adatközlő, akit a szerző nem ért el, bárhol is éljen a világon (az olvasóval is megosztva az adatközlők „beválogatásának” vagy kizárásának mértékeit; mérlegre téve és egymáshoz viszonyítva visszaemlékezéseiket). Ezek szinte elképesztően hosszú sora éppoly fontos bibliográfiai tétel a mono-

⁵Török Zsolt: *Salaam Almásy – Almásy László életregénye* (1998) és John Bierman: *The Secret Life of Laszlo Almasy – The Real English Patient* (2005).

⁶Almásy László Mikes János szombathelyi püspök titkáraként és bizalmasaként került IV. Károly és a legitimista mozgalom közelébe. Ő vitte a királyt gépkocsival Szombathelyről Budapestre (a Horthy Miklóssal való találkozásra) és vissza (78–86).

gráfia végén, mint Almásy könyveinek, tudományos közleményeinek és újságcikkeinek jegyzéke; az Almásyval foglalkozó vagy őt említő könyvek, illetve a vele kapcsolatos tudományos közlemények, interjúk, híradások jegyzéke; a Szahara kutatására vonatkozó válogatott irodalom; az Almásy-kronológia, valamint a vonatkozó szakirodalmi bibliográfia – és utóbbiak korrekt, elemző-értékelő felhasználása. Ezek külön értéket képviselnek a könyvben. Ahogyan az a széles és alapos történelmi tudás is, mellyel Kubassek beágyazza Almásyt egy rendkívül ellentmondásos korba, minél teljesebben megelevenítve vagy legalább érzékeltetve azokat az időrészeket is, melyeknek Almásy a gyermeke és szereplője – tudósa, hőse és áldozata is – volt. Nem fél a szerző a nehéz kérdésektől sem, epilógust szentel nekik („gondolatok a legendákról és a halál utáni rágalmakról”). Alaposan megkutatatta és a rendelkezésre álló információk birtokában végiggondolja valamennyit (valóban német kém lett volna Almásy? angol kém? kettős ügynök? náci? a szovjeteknek dolgozott? homoszexuális volt?). Kubassek János elérte célját: az olvasó úgy érzi, hogy „tárgyilagos és valóság-hű életrajzot” tart a kezében (353).

Rokonszenves vonása ennek a munkának, hogy szerzője ilyen kiterjedt és gazdag anyagot feltáró kutatás után sem tekinti művét definitívnek (noha minden bizonnyal az) vagy lezártnak. A lezárhatóságot tekintve, még mindig felbukkanhatnak dokumentumok, még mindig élhet valahol valaki, aki fontos adatközlő lehetne: „Nem lehet megjósolni, meghatározni, hogy hol, mikor, milyen véletlen kapcsán kerülhetnek elő ismeretlen dokumentumok, fényképfelvételek” (435). Ez a tudományos hozzáállás vezetett oda, hogy *A Szahara bővületében* folyamatosan bővült az évek-évtizedek során. A könyv 1998-ban jelent meg először – de a szerző lázasan dolgozott tovább, egyre több forrásra bukkant, egyre több releváns szereplővel tudott interjút készíteni, még mielőtt Almásyra vonatkozó ismereteiket, véleményüket a sírba vitték volna. Ez indokolja azt, hogy egy 1998-as első megjelenésű munka újabb kiadását e helyütt ismertetjük. Ugyanis „harmadik, át-dolgozott és bővített kiadás”-ról van szó.

Térjünk vissza ismét kiinduló gondolati fonalunkhoz: hogy ugyanis *A Szahara bővületében* többszörösen is hiteles. Nagymértékben hitelesíti a monográfiát az a körülmény is, hogy a felfedező földrajztudósról egy földrajztudós írta ezt a könyvet, hiszen Kubassek János a Magyar Földrajzi Múzeum igazgatója. Ez önmagában is komoly hitelesítő tényező. Ám a múzeumigazgatói rangnál és hivatalnál sokkal mélyebb – úgyszintén azonos tudományági gyökerű – a szerző motiváltsága: Kubassek Jánost először évtizedekkel *Az angol beteg* megjelenése előtt töltötte el csodálattal az Almásy-jelenség. 1972-ben történt, amikor *Az ismeretlen Szahara* című Almásy-könyvre rábukkant, hogy elbűvölje őt – mint Almásyt a Szahara. Kubassek tizenöt éves gimnazista volt akkor, *Az angol beteg* írója pedig 28 vagy 29. Ez azt jelenti, hogy húsz évvel az Ondaatje-regény megjelenése előtt vagyunk.

A sors azonban további váratlan fordulattal jegyezte el a gimnazista, majd egyetemista Kubassek Jánost kutatási témájával. Almásy ifjú csodálója *Az ismer-*

retlen Szaharából arról értesült, hogy a hetvenes években már legendás, világhírű debreceni földrajzprofesszor, Kádár László, fiatal kutatóként⁷ tagja volt Almásy 1933-as felfedező expedíciójának, egy repülőőrneggyal (a skót H. W. G. Penderrel), egy filmes-fényképésszel (a berlini Hans Caspariusszal) és egy angol lord özvegyével együtt (Lord East Claytont, ahogy előtte Faud király Szahara-kutató rokonát, Kemál el Din egyiptomi herceget is, halálos kimenetelű skorpiómarás akadályozta meg abban, hogy Almásyval tartson) (157–163). Kubassek már gimnazista korában elment Kádár professzor egyik veszprémi előadására, akinek hamarosan a tanítványa lett, földrajz szakos egyetemi hallgatóként, a debreceni Kosuth Lajos Tudományegyetemen (16). *A Szahara bűvöletében* többek közt annak a mementója is, hogy Almásy Lászlóról még a hetvenes években sem volt tanácsos beszélni; ezt még Kádár professzor sem engedhette meg magának; csak 1982-ben „volt hajlandó magnetofonszalagra mondani az Almásy-expedícióval kapcsolatos személyes emlékeit” (19).

A további – a jelen monográfia megszületése szempontjából legmeghatározóbb – fordulat már nem volt véletlen. Kubassek János szenedélyesen gyűjteni kezd mindent, ami Almásyval kapcsolatos; legfőképp utazási leírásait; a rejtélyek mögötti igazság érdekli; beveszi magát a levéltárakba; Almásy egykori kapcsolatait kutatja, a „kapcsolatok” hollétét kell kiderítenie, majd mindenkit megkeres, akit csak lehetséges, itthon vagy bárhol a világon. És ezzel nincs vége a hitelesítő tényezőknél. Mert ott, 1977 novemberében, Kádár professzor szobájában, született meg az egyetemi hallgató Kubassek Jánosban a gondolat, hogy „a következő magyar én leszek El Kebírben” (18). Ezzel eljutottunk a leghihetlenebb hitelesítő szemponthoz. Hihetetlen, mert életrajzíróktól nem váratik el, hogy vizsgálatuk tárgyának valamely meghatározó nagy tettét maguk is megismételjék: Kubassek János – két földrajzprofesszor (Gábris Gyula, ELTE és Szabó József, KLTE) és egy fotóművész (Antall Péter) útítársakkal – megismételte Almásy 1933-as expedícióját, hatvan évvel később. Ez volt a Magyar Földrajzi Múzeum 1993-as Szahara-expedíciója (163–171).

Kubassek János Almásy-monográfiájában tehát a tüzetesen oknyomozó és precízen dokumentáló tudományos komolyság és a téma iránti kutatói elkötelezettség a szerzőt motiváló szenedélyes személyességgel ötvöződik. A szerző szépírói (elbeszélői és drámaírói) erényeket is csillogtatva teszi mindezt. Ebben is méltó biográfusa Almásynak, akinek az írásai sokszor szinte novellafüzérként hatnak. Ilyenek például *Az éjszakai hazatérés*, *A sivatagi járőr* és *A lovaqiasság* című fejezetek a *Rommel seregénél Líbiában* című kötetben. (Utóbbi, mint említettük, közvetlenül is fontos *Az angol beteg* keletkezése szempontjából, mert ebben írja le Almásy találkozását egy lezuhant angol repülőtszettel a német katonai kórházban.)

⁷Kádár László akkor Teleki Pál tanársegéde volt a budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Földrajz Tanszékén.

Kubassek világos, lendületes előadásban és ha kell, szellemes iróniával, ha kell, az Almásy-sors tragédiája iránti drámai érzékenységgel prezentálja a kiismerhetetlenségig bonyolult, „váratlan és drámai fordulatokban” bővelkedő életpályát, olyan emberét, akinek „egyénisége éppen olyan rejtelmes, mint a Szahara” (10); meg az ebből előállt, megválaszolásra váró „Almásy-kérdés(ek)” hosszú sorát. Így hozza vissza a tudóst, akit a kommunista totalitárius politika tiltással és agyonhallgatással a feledésbe taszított, noha sok szempontból korunk számára is példakép lehetne.

Az „arc nélküli” angol beteg (mert így is hívják az összeégett pilótát a regényben) arcvonásaihoz tehát Ondaatje is bőven merít Almásyból. Hogy miként, milyen mértékben, ennek kiderítését viszont – vagyis a regény összevetését Almásy írásaival, a róla szóló irodalommal, és most már, főként, a Kubassek-monográfiával – meghagyjuk az utánunk jövőknek. Annak boncolgatása, hogy Michael Ondaatje egészen pontosan honnan szerezte Almásyra vonatkozó ismereteit a regény elején felsorolt forrásokon túl, e helyütt nem lehet feladatunk. Bármit is talál majd, aki erre vállalkozik, *Az angol beteg* angol betege a történelem valós világában ténylegesen élt, ám fikcionált figura; regényvilágba transzponált fikcionált változat. Egy nagyszerű és maradandó alkotás tragikus-titokzatos-lenyűgöző hőse.

Mi csak arra vállalkozhattunk, hogy bemutassuk azt a munkát, mely az igazi „angol beteg” portréját kiteljesíti, és most már megkerülhetetlen, ha Almásy Lászlóról van szó. Abban segít az irodalomtudománynak is, hogy véget vethessünk „az angol beteg”-re vonatkozó – sokszor ostoba – találgatásoknak, melyek a regény, még inkább a film megjelenését követték, Almásy kilétére vonatkozóan. Mindettől függetlenül, *A Szahara bűvöletében* azért is fontos munka, mert a tudomány, a sokirányú és elmélyült műveltség, valamint az emberi nagyszerűség iránti tisztelet és lelkesedés sugárzik belőle.

Abádi Nagy Zoltán